

JAN ŻAK¹

Źródła do historii Biblii warszawskiej **Sources to the History of Warsaw Bible**

Słowa kluczowe: przekłady biblijne na język polski, Biblia warszawska, Biblijne i Zagraniczne Towarzystwo Biblijne, Towarzystwo Biblijne w Polsce
Key words: Translations of the Bible into Polish, Warsaw Bible, British and Foreign Bible Society, Bible Society in Poland

Streszczenie:

Autor w niniejszym artykule prezentuje problematykę związaną z gromadzeniem, opracowaniem oraz wykorzystaniem źródeł do historii tzw. Biblii warszawskiej wydanej po raz pierwszy przez Brytyjskie i Zagraniczne Towarzystwo Biblijne w 1975 roku. Do tej pory nikt nie podejmował próby opracowania historii tego przekładu Biblii. Nikt również nie podejmował prób zgromadzenia i opracowania źródeł do jej historii. Autor omawia kolejno problematykę związaną z wydaniem Biblii warszawskiej, dokumentami archiwalnymi dotyczącymi jej historii, wywiadami z żyjącymi świadkami wydarzeń, recenzjami oraz opracowaniami naukowymi dotyczącymi tej Biblii. Następnie prezentuje metodologię pracy z tymi źródłami. Celem artykułu jest zainteresowanie środowisk teologicznych w Polsce badaniami nad historią Biblii warszawskiej, która za kilka lat (2025 rok) będzie obchodzić swój złoty jubileusz.

Abstract:

The author of this article presents issues connected with the collection, compilation of and use of sources for the history of the so-called Warsaw Bible, published for the first time by the British and Foreign Biblical Society in 1975. Up until now, nobody had attempted to compile the history

¹ Ks. mgr lic. Jan Żak jest duchownym katolickim z Diecezji Legnickiej i proboszczem parafii p.w. Niepokalanego Poczęcia NMP w Bogatyni. Był uczestnikiem studiów doktoranckich w Papieskim Wydziale Teologicznym we Wrocławiu.

of the translation of the Bible. Nobody had tried to collect and develop sources for its history, either. The author discusses, in turn, the issues connected with Warsaw Bible editions, archival documents concerning its history, interviews with living witnesses to the events, reviews and scientific publications referring to this very Bible. He then presents the methodology of work with these sources. The aim of this article is to kindle a flame of interest among theological circles in Poland in research on the history of the Warsaw Bible, which will celebrate its Golden Jubilee in 2025.

Gromadzenie i opracowywanie materiałów źródłowych do historii Biblii w języku polskim z kilku powodów stanowi dla badacza poważne wyzwanie. W tym miejscu warto wymienić dwa powody takiego stanu rzeczy. Po pierwsze, aż do 2015 roku nikt nie podejmował na gruncie polskim badań, które obejmowałyby całość historii Pisma Świętego w tłumaczeniu na język polski. Po raz pierwszy podjął się tego zadania ks. Rajmund Pietkiewicz, kierownik prowadzonego na Papieskim Wydziale Teologicznym we Wrocławiu projektu znanego pod nazwą *Biblia Polonorum*². Oczywiście pewne cząstkowe próby gromadzenia materiałów źródłowych do historii Biblii po polsku były podejmowane w celu badań poszczególnych przekładów i edycji, ale ograniczały się one głównie do studium ich tekstu³. Celem projektu *Biblia Polonorum* jest jednak przebadanie i opracowanie nie tylko historii tekstu przekładów, ale również tak zwanego procesu bibliologicznego Biblii po polsku, który obejmuje produkcję, dystrybucję i konsumpcję (czytelnictwo, recepcja i wykorzystanie) wydań Pisma Świętego, a to zakłada znaczne rozszerzenie poszukiwań materiałów źródłowych oraz wypracowanie odpowiedniej

² Do tej pory została opracowana historia Biblii w języku polskim obejmująca średniowiecze i renesans oraz historia Biblii Tysiąclecia (Pietkiewicz 2015, 2016). Całość opracowania zaplanowana jest na sześć tomów. Część tomu szóstego ma stanowić opracowanie historii Biblii warszawskiej.

³ Najbardziej znaną pracą dotyczącą historii Biblii po polsku jest dwutomowe opracowanie M. Kossowskiej (Kossowska 1968-1969). Autorka planowała także tom trzeci obejmujący studium historii przekładów współczesnych, ale jej śmierć w 1987 roku przerwała prace. Warto tu wymienić również serię *Biblia slavica II: Polnische Bibeln* (Rothe 1988-2010), w ramach której opublikowano reprinty XVI-wiecznych tłumaczeń wraz z obszernym opracowaniem ich historii i tekstu.

metodologii ich odnajdywania, gromadzenia i opracowania. Chodzi tu nie tylko o zgromadzenie wszystkich wydań danego tłumaczenia, co czyniono już częściowo na gruncie polskim (Estreicher 1894, 1897; Gustaw 1959; Ostański 2002-2015), ale także o dotarcie do dokumentów przechowywanych w archiwach różnych instytucji (głównie wydawnictw) oraz osób prywatnych (głównie twórców przekładów i edycji), które rzuciłyby światło na sposób funkcjonowania tłumaczeń biblijnych w społeczeństwie obejmując przekłady, edycje, jak również ich twórców i czytelników (por. Pietkiewicz 2015, 34; Pietkiewicz 2016, 43-44). Dzisiaj, przy zastosowaniu techniki cyfrowej, możliwa jest digitalizacja tych źródeł i łatwe udostępnienie ich innym badaczom. Po drugie, brak zainteresowania tego typu źródłami sprawił, że wiele z nich bezpowrotnie zaginęło, a te które pozostały są niekompletne i nieopracowane. Dlatego właśnie potrzeba gromadzenia i opracowania tych źródeł wydaje się paląca. Sens tej pracy nadaje także niezaprzeczalny fakt, że Biblia w tłumaczeniu na język polski stanowi istotny element polskiego dziedzictwa narodowego, które koniecznie trzeba ocalić i przekazać następnym pokoleniom.

W obecnym artykule zostaną zaprezentowane częściowe wyniki prac nad źródłami do historii Biblii warszawskiej [dalej: BWarsz]. Tym samym Autor pragnie dołożyć się do podjętej przez Pietkiewicza pracy nad stworzeniem metody badawczej procesu bibliologicznego Biblii w języku polskim. Niniejsza praca stanowi swego rodzaju zwiastun monografii poświęconej historii BWarsz.

Rodzaje źródeł, ich znaczenie i opracowanie

Gromadzony materiał źródłowy dotyczący historii BWarsz można podzielić na następujące grupy: 1. Wydania tekstu; 2. Dokumenty archiwalne; 3. Wywiady, recenzje, opracowania.

Wydania tekstu

Gromadzenie i bibliograficzne opracowanie współczesnych wydań z tekstem Pisma Świętego stwarza wiele problemów natury

metodologicznej i logistycznej. Jako przykład można tu podać choćby trudności, które napotkał Pietkiewicz gromadząc i opisując wydania Biblii Tysiąclecia [dalej: BT] (Pietkiewicz 2015, 303-333, 394-422). Pierwszy problem stanowi odnalezienie wszystkich edycji. Niestety, nawet wydawcy tekstu (Wydawnictwo Pallottinum w przypadku BT; Towarzystwo Biblijne w Polsce w przypadku BWarsz) nie zachowali w swoich archiwach kompletu własnych wydań, nie mówiąc już o przedrukach dokonywanych przez innych wydawców. Stąd problem logistyczny – konieczność odbywania licznych podróży po bibliotekach i wydawnictwach w celu odnalezienia możliwie największej liczby wydań. Ponadto w latach 80-tych XX wieku, gdy w Polsce nie przejmowano się zbyt wiele prawami autorskimi, teksty biblijne były często przedrukowywane bez zgody właścicieli praw autorskich, co sprawiło, że wydawcy nie zawsze posiadają informacje o dokonanych reprintach. Oczywiście największą ilość edycji można znaleźć w macierzystych wydawnictwach, które wyprodukowały tekst przekładu, ale na pewno nie jest to całość produkcji wydawniczej dla danego tłumaczenia. Bardzo często egzemplarze nieznanym badaczom wydań znajduje się w sposób przypadkowy. Ponadto w latach 80-tych i na początku lat 90-tych XX wieku, gdy nie używano powszechnie komputerowych technik składu i łamania tekstu, Biblię przedrukowywano przy pomocy technik fotograficznych często razem z kartami tytułowymi oryginałów, a nawet z tymi samymi numerami ISBN, co znacznie utrudnia rozróżnienie i opis edycji.

Podobne problemy pojawiły się przy gromadzeniu wydań BWarsz. W archiwum Towarzystwa Biblijnego w Polsce do tej pory (luty 2018 r.) udało się odnaleźć prawie 100 wydań z tekstem BWarsz (łącznie: całość Biblii, sam Nowy Testament, wydania poszczególnych ksiąg i ich zbiorów). W tym miejscu, ilustrując problemy związane z tworzeniem bibliografii wydań Autor ograniczy się tylko do edycji całości Pisma Świętego. Ukazywały się one zasadniczo w trzech formatach: kieszonkowym oznaczonym jako 042 lub 043 (16 cm), średnim oznaczonym jako 064 lub 067 (20-21 cm) oraz dużym oznaczonym jako 074 (25

cm). Każde z odnalezionych wydań zostało oznaczone ciągiem symboli cyfrowych i literowych. Skrót „BWarsz” oznacza wydanie całości Pisma Świętego (analogicznie „NTWarsz” oznacza wydanie tylko Nowego Testamentu itd.). Za podstawę opisu przyjmuje się zawsze główną stronę tytułową. Jeśli poszczególnych elementów opisu bibliograficznego brak na głównej stronie tytułowej, to zostaną one zaczerpnięte z innych stron, głównie ze strony redakcyjnej – w tym przypadku dane są podawane w nawiasach kwadratowych (dotyczy to tylko daty druku). Dodatkowe elementy opisu są zamieszczane w postaci not pod opisami głównymi (np. jeśli okaże się, że dane na głównej stronie tytułowej są fałszywe, tzn. przedrukowane za pomocą technik fotograficznych z wcześniejszych wydań). W ustalaniu rzeczywistych danych (np. numerów i dat wydań), Autor sięga nawet do rękopiśmiennych notatek poczynionych na egzemplarzach przez pracowników Brytyjskiego i Zagranicznego Towarzystwa Biblijnego oraz Towarzystwa Biblijnego w Polsce. Po skrócie wydania pojawiają się cyfry oznaczające wydanie Biblii w danym formacie (wydania w formacie kieszonkowym nie były numerowane), następnie, w nawiasie okrągłym lub kwadratowym – rok wydania, po nawiasie uproszczone (z pominięciem „0”) oznaczenie formatu. I tak, na przykład „BWarsz 22 (2004) 64” oznacza wydanie 22 całej Biblii w formacie średnim z roku 2004 – rok druku pochodzi z głównej strony tytułowej; „BWarsz 23 [2006] 64” – to wydanie 23 całej Biblii w formacie średnim z roku 2006 – rok druku pochodzi spoza głównej strony tytułowej itd.).

Po prześledzeniu numeracji wydań odnalezionych w Towarzystwie Biblijnym w Polsce i ich dat (zob. tabela 1) jest jasne, że wydawca nie zachował wszystkich edycji. Przykładowo, gdy chodzi o edycje całej Biblii w formacie średnim, brak egzemplarzy wydań czwartego, szóstego, ósmego, dziewiątego i piętnastego. Trzeba będzie ich poszukiwać w innych miejscach, gdyż dla ostatecznych wyników badań ważne jest to, aby opisywać realnie istniejące egzemplarze. Na egzemplarzach są podawane różne informacje, np. wysokość nakładów, co istotne jest

dla obliczenia ostatecznej liczby wydrukowanych egzemplarzy. Braki w bibliografii powodują zaniżanie tych danych.

Kolejny problem z ustaleniem bibliografii wydań BWarsz stanowi fenomen fotograficznych przedruków. Przykładowo, odnaleziono egzemplarz w formacie średnim oznaczony równocześnie jako wydanie X i XI. Na stronie redakcyjnej znajduje się napis „1982-XI-50M”, to znaczy, że Biblia została wydrukowana w 1982 roku, było to wydanie XI o nakładzie 50 tys. egzemplarzy. Niżej na tej samej karcie widnieje adnotacja „WYDANIE X 1982 r.”, a w stopce: „Wydanie X. Nakład 35 000”, z tym, że ktoś później ręcznie poprawił numer wydania zmieniając je na XI. Które więc wydanie BWarsz w średnim formacie ukazało się w 1982 roku i jaki był jego nakład? A może do produkcji tego wydania użyto klisz z jakiejś wcześniejszej edycji poprawiając tylko, i to niekonsekwentnie, numer wydania i nakład? Problem pogłębia fakt, że istnieje jeszcze jedno wydanie BWarsz, tym razem w formacie kieszonkowym z identyczną stroną redakcyjną jak strona redakcyjna opisanego wyżej wydania w formacie średnim (oznaczonego jako wydanie X i XI). Ponadto kolejne wydania BWarsz w kieszonkowym formacie nie były oznaczane numerami, a tylko rokiem wydania. Numerami były oznaczane wydania duże i średnie. Dlaczego więc wydanie kieszonkowe z 1982 roku ma numeryczne oznaczenie wydania (równocześnie X i XI)? Z pewnością zostało ono wykonane techniką fotograficzną z wydania średniego pomniejszonego do formatu kieszonkowego. Podobnych trudności w opisach bibliograficznych jest więcej. Jak widać uporządkowanie bibliografii wydań BWarsz stanowi poważne wyzwanie. Do rozwikłania tych problemów konieczne będzie zastosowanie metod typograficznych.

Da się zauważyć również zjawisko drukowania pod różnymi datami tekstów z tymi samymi numerami ISBN. Na przykład wydania BWarsz 20 (1994) 64, 21 (2001) 64, 22 (2004) 64 mają ten sam ISBN 83-85260-09-9. W tego typu drukach wykorzystywano te same płyty offsetowe lub klisze. Podobnych przykładów jest więcej.

Pobieżne przebadanie odnalezionych egzemplarzy pozwoliło odkryć jeszcze jeden problem. Poszczególne wydania zawierają różne warianty tekstu w określonych miejscach. Chodzi tu o 2 Mż 3,14; 6,3; 4 Mż 14,35; Ps 83,19; Kzn 10,1; Iz 40,10; 48,17. Warianty tekstu w tych miejscach dla poszczególnych wydań podaje tabela 1.

Tabela 1. Warianty tekstowe wybranych miejsc z BWarsz dla poszczególnych wydań

Wydanie BWarsz	2 Mż 3,14	2 Mż 6,3	4 Mż 14,35	Ps. 83,19	Kzn 10,1*	Iz 40,10	Iz 48,17
Model 1							
1 (1975) 64	„Jestem”	„Pan”	Pan	Pana	wariant 1	Pan	Pan
7 [1975] 64	„Jestem”	„Pan”	Pan	Pana	wariant 1	Pan	Pan
10/11 (1982) 64	„Jestem”	„Pan”	Pan	Pana	wariant 1	Pan	Pan
13 (1983) 64	„Jestem”	„Pan”	Pan	Pana	wariant 1	Pan	Pan
19 (1991) 64	„Jestem”	„Pan”	Pan	Pana	wariant 1	Pan	Pan
10/11 (1982) 42	„Jestem”	„Pan”	Pan	Pana	wariant 1	Pan	Pan
6 (1986) 74	„Jestem”	„Pan”	Pan	Pana	wariant 1	Pan	Pan
7 (1988) 74	„Jestem”	„Pan”	Pan	Pana	wariant 1	Pan	Pan
8 (1990) 74	„Jestem”	„Pan”	Pan	Pana	wariant 1	Pan	Pan
Model 2							
2 (1976) 64	Jahwe	Jahwe	Jahwe	Egz. uszk.	wariant 1	Jahwe	Jahwe
3 [1977] 64	Jahwe	Jahwe	Jahwe	Pana	wariant 1	Jahwe	Jahwe
5 [1979] 64	Jahwe	Jahwe	Jahwe	Pana	wariant 1	Jahwe	Jahwe
12 (1984) 64	Jahwe	Jahwe	Jahwe	Pana	wariant 1	Jahwe	Jahwe
14 (1985) 64	Jahwe	Jahwe	Jahwe	Pana	wariant 1	Jahwe	Jahwe
16 (1987) 64	Jahwe	Jahwe	Jahwe	Pana	wariant 1	Jahwe	Jahwe
17 (1989) 64	Jahwe	Jahwe	Jahwe	Pana	wariant 1	Jahwe	Jahwe
Model 3							
[1977] 42	„Jestem”	Jahwe	Pan	Pana	wariant 1	Pan	Pan
[1978] 42	„Jestem”	Jahwe	Pan	Pana	wariant 1	Pan	Pan
[1980] 42	„Jestem”	Jahwe	Pan	Pana	wariant 1	Pan	Pan
[1981] 42	„Jestem”	Jahwe	Pan	Pana	wariant 1	Pan	Pan
[1991] 42	„Jestem”	Jahwe	Pan	Pana	wariant 1	Pan	Pan
[1993] 43	„Jestem”	Jahwe	Pan	Pana	wariant 1	Pan	Pan
(1994) 43	„Jestem”	Jahwe	Pan	Pana	wariant 1	Pan	Pan
(1995) 43	„Jestem”	Jahwe	Pan	Pana	wariant 1	Pan	Pan

(1996) 43	„Jestem”	Jahwe	Pan	Pana	wariant 1	Pan	Pan
Model 4							
1/3 (1979) 74	„Jestem”	„Pan”	Pan	Pana	wariant 1	Jahwe	Pan
4 (1981) 74	„Jestem”	„Pan”	Pan	Pana	wariant 1	Jahwe	Pan
4 (1984) 74	„Jestem”	„Pan”	Pan	Pana	wariant 1	Jahwe	Pan
Model 5							
18-1 (1990) 67	Jahwe	Jahwe	Jahwe	Pana	wariant 2	Jahwe	Jahwe
Model 6							
[2010] 64	Jahwe	Jahwe	Jahwe	Jahwe	wariant 3	Jahwe	Jahwe
20 (1994) 64	Jahwe	Jahwe	Jahwe	Jahwe	wariant 3	Jahwe	Jahwe
21 (2001) 64	Jahwe	Jahwe	Jahwe	Jahwe	wariant 3	Jahwe	Jahwe
22 (2004) 64	Jahwe	Jahwe	Jahwe	Jahwe	wariant 3	Jahwe	Jahwe
23 [2006] 64	Jahwe	Jahwe	Jahwe	Jahwe	wariant 3	Jahwe	Jahwe
24 [2007] 64	Jahwe	Jahwe	Jahwe	Jahwe	wariant 3	Jahwe	Jahwe
(1998) 43	Jahwe	Jahwe	Jahwe	Jahwe	wariant 3	Jahwe	Jahwe
(1999) 43	Jahwe	Jahwe	Jahwe	Jahwe	wariant 3	Jahwe	Jahwe
[2008] 43	Jahwe	Jahwe	Jahwe	Jahwe	wariant 3	Jahwe	Jahwe
[2010] 43	Jahwe	Jahwe	Jahwe	Jahwe	wariant 3	Jahwe	Jahwe
[2011] 43	Jahwe	Jahwe	Jahwe	Jahwe	wariant 3	Jahwe	Jahwe
1 (2001) 74	Jahwe	Jahwe	Jahwe	Jahwe	wariant 3	Jahwe	Jahwe
9 (1997) 74	Jahwe	Jahwe	Jahwe	Jahwe	wariant 3	Jahwe	Jahwe
Model 7							
[2011] 74	„Jestem”	„Pan”	Pan	Pana	wariant 3	Jahwe	Pan
13 [2008] 74	„Jestem”	„Pan”	Pan	Pana	wariant 3	Jahwe	Pan

Warianty dla Kazn. 10,1: wariant 1: „Martwa mucha może zepsuć olejek aptekarza. Cenniejszą niż mądrość i chwała jest odrobina głupoty”; wariant 2: „Jak martwa mucha psuje wonny olejek, tak odrobina głupoty odbiera człowiekowi mądrość i sławę”; wariant 3: „Martwa mucha może zepsuć olejek aptekarza. Cenniejszą jest mądrość i chwała niż odrobina głupoty”.

Jak widać z zestawienia wariantów, da się je podzielić na 7 grup, które nazwałem modelami:

Model 1 („Jestem”, „Pan”, Pan, Pana, wariant 1, Pan, Pan) jest najstarszy, gdyż pojawił się w wyd. 1 BWarsz w 1975 roku i był powielany do początku lat 90-tych w wydaniach we wszystkich trzech formatach.

Model 2 (Jahwe, Jahwe, Jahwe, Pana, wariant 1, Jahwe, Jahwe) pojawił się po raz pierwszy w wyd. 2 w formacie średnim i był powielany tylko w tym formacie do końca lat 80-tych.

Model 3 („Jestem”, Jahwe, Pan, Pana, wariant 1, Pan, Pan) jest charakterystyczny dla formatu kieszonkowego z lat 1977-1996.

Model 4 („Jestem”, „Pan”, Pan, Pana, wariant 1, Jahwe, Pan) występuje tylko w wydaniach z lat 1979-1984 w dużym formacie.

W tych modelach rażącym jest powielanie przez lata fatalnego błędu w przekładzie Kzn. 10,1 („Martwa mucha może zepsuć olejek aptekarza. Cenniejszą niż mądrość i chwała jest odrobina głupoty”)⁴, który usiłowano poprawić dopiero w wydaniu BWarsz z księgami deutero-kanonicznymi (apokryfami) z 1990 roku, do którego wprowadzono wariant 2 tego tekstu („Jak martwa mucha psuje wonny olejek, tak odrobina głupoty odbiera człowiekowi mądrość i sławę”). W ten sposób powstał model 5, który powiela układ wariantów z modelu 2, z wyjątkiem wersetu Kzn. 10,1:

Model 5 (Jahwe, Jahwe, Jahwe, Pana, wariant 2, Jahwe, Jahwe).

Dopiero w 1994 roku poprawiono werset Kzn 10,1 wprowadzając wariant 3 („Martwa mucha może zepsuć olejek aptekarza. Cenniejszą jest mądrość i chwała niż odrobina głupoty”). Tak powstał kolejny model:

Model 6 (Jahwe, Jahwe, Jahwe, Jahwe, wariant 3, Jahwe, Jahwe) pojawiający się w latach 1994-2011 w wydaniach we wszystkich trzech formatach.

Model 7 („Jestem”, „Pan”, Pan, Pana, wariant 3, Jahwe, Pan) został przedrukowany w roku 2008 i 2011 w dużym formacie.

Oczywiście, w niniejszym artykule nie będą rozstrzygane wszystkie problemy związane z wariantami tekstu, gdyż zostanie to uczynione w zapowiedzianej monografii. W tym miejscu Autor pragnie jedynie zwrócić uwagę na problem powielania całymi seriami wydań tekstu z odpowiednimi modelami, nawet bez przejmowania się przedrukowywaniem

⁴ W zachowanych maszynopisach Księgi Kaznodziei Salomona są jeszcze inne warianty tego wersetu: „Zdechła mucha psuje olejek aptekarza; tak samo trochę głupoty psuje mądrość i poważanie” (pierwotny przekład J. Szerudy); „Jak zdechła mucha sprawia, że cuchnie olejek aptekarza, tak trochę głupoty obniża cenę mądrości i chwały” (wersja z poprawkami rękopiśmiennymi Komisji).

błędu w Kzn 10,1 (zob. wydania w formacie kieszonkowym z drugiej połowy lat 90-tych), który został skorygowany po raz pierwszy w 1990 roku (wariant 2) i po raz drugi w 1994 roku (wariant 3). Czyniono to wykorzystując te same klisze zmieniając tylko numery wydań i daty druku i to, w sposób niekonsekwentny. Ponadto z tych samych klisz drukowano wydania w różnych formatach. Problemy te sprawiają, że jest rzeczą prawie niemożliwą opracowanie kompletnej i dokładnej bibliografii BWarsz, podobnie zresztą, jak to miało miejsce w przypadku BT. Oczywiście zjawisko to miało swoje uzasadnienie w ekonomicznym i duszpasterskim aspekcie druku Biblii: wykorzystanie gotowego już materiału typograficznego znacznie obniżało koszty i przyspieszało druk, co było bardzo istotne w latach 80-tych i w pierwszej połowie lat 90-tych, gdy z jednej strony brakowało Biblii, a z drugiej było na nią ogromne zapotrzebowanie.

Dokumenty archiwalne

Ogromną liczbę materiałów źródłowych stanowią dokumenty archiwalne zachowane w archiwach różnych instytucji i u osób prywatnych. Najczęściej są to materiały nieopracowane, do których przez kilka dziesięcioleci nikt nie zaglądał. Jeśli chodzi o BWarsz, to instytucją, która zachowała największą liczbę dokumentów jest Towarzystwo Biblijne w Polsce. Dokumenty archiwalne dla celów badawczych dzielę na następujące grupy:

- korespondencja – tu zostały umieszczone dokumenty, które posiadają określoną datę, nadawcę i odbiorcę (fot. 1);
- corrigenda – to rękopisy i maszynopisy zawierające różne warianty tekstu poszczególnych ksiąg w całości oraz liczne rękopiśmienne notatki dotyczące korekt poszczególnych wersetów (fot. 2 i 3);
- inne – to zbiór różnego rodzaju innych dokumentów niż te wyszczególnione wyżej; do „innych” zaliczam np. *Zasady transkrypcji* (fot. 4) oraz *Indeks nazw biblijnych* (fot. 5) przygotowane

dla tłumaczy i komisji, maszynopisy wygłaszanych referatów, protokoły z posiedzeń komisji przekładu (fot. 6), sprawozdania, różnego rodzaju zestawienia, umowy, różne drobne notatki itd.

Jeśli chodzi o korespondencję, to na obecną chwilę udało się odnaleźć ok. 100 listów, które pochodzą z archiwum Towarzystwa Biblijnego w Polsce, Wydawnictwa Pallottinum oraz z archiwów prywatnych bp. Kazimierza Romaniuka i o. Augustyna Jankowskiego OSB. Poważny problem, z którym należy się zmierzyć, to niekompletność archiwów. Na przykład w liście z 29 września 1955 roku ks. dr Jan Szeruda napisał: „W pismach swych z dn. 17.XI.1954 r. i 12.II.1955 r. doniosłem Panu [chodzi tu o Aleksandra Enholca – przypis JŻ], że Komisja Przekładu Pisma Św. rozpoczęła pod koniec ub. roku – dokładnie: dn. 14.X.1954 r. – II fazę swej pracy, tj. kontrolę mojego przekładu Starego Testamentu, w szczególności kontrolę tłumaczenia I Mojżeszowej”. Ksiądz Szeruda w swoim piśmie odwołuje się do dwóch bardzo ważnych listów z 17 listopada 1954 roku i 12 lutego 1955 roku, które traktowały o początkowych fazach prac nad BWarsz. Niestety listów tych do dziś nie udało się odnaleźć, co oznacza, że tak cenne informacje podane przez bezpośredniego uczestnika wydarzeń mogą zostać bezpowrotnie utracone. Podobne przykłady można by mnożyć.

Jeśli chodzi o korespondencję pochodzącą z archiwów prywatnych bp. Romaniuka i o. Jankowskiego, to dotyczą one głównie wydania BWarsz 18-1 (1990) 67, w którym przedrukowano księgi deuterokanoniczne Starego Testamentu pochodzące z BT. Podobnej treści są pisma pochodzące z archiwum Wydawnictwa Pallottinum.

Ogromna ilość źródeł do historii BWarsz stanowią tzw. corrigenda, czyli dokumenty zawierające różne warianty przekładu poszczególnych ksiąg z ręcznymi korektami i adnotacjami członków komisji przekładu i korektorów (fot. 2 i 3). Zachowała się też duża liczba rękopiśmiennych notatek z korektami poszczególnych wersetów. Jest to ogromny i bezcenny materiał, który pozwala na odtworzenie procesu powstawania przekładu poszczególnych ksiąg Biblii od wersji, która wyszła spod pióra tłumacza,

przeszła przez rewizję Komisji Przekładu Pisma Świętego, korektę literacką, korekty odbić szrotkowych, aż do ostatecznej opublikowanej wersji.

Wartość tego materiału badawczego zostanie ukazana na przykładzie Księgi Rut. Zachowało się kilka wersji księgi, które są przechowywane w archiwum Towarzystwa Biblijnego w Polsce w dwóch teczkach (nr 15 i nr 16⁵). Teczka nr 16 nie została opisana przez pracowników Brytyjskiego i Zagranicznego Towarzystwa Biblijnego w Polsce. Znajduje się w niej jeden maszynopis (9 stron) księgi z adnotacją „maszynopis poprawiony”. Teczka nr 15 została opisana w następujący sposób:

KSIĘGA RUT

1. Pierwsza wersja tłumaczenia przez ks. Niemczyka 1 egz.
1 egz. brudnopis
2. 1 egz. Z poprawkami dr. Tylocha
3 egz. Z poprawkami dr. Tylocha
3. 1 egz. (wersja ostateczna) prof. Niemczyka
1 egz. po prof. Wieczorkiewiczu
4 egz. kopie – 1 kopia prof. Niemczyk dla tytułów

Jak widać teczki zawierają 13 kopii z tekstem księgi, z tym, że niektóre w kilku egzemplarzach tego samego maszynopisania. Po eliminacji dubletów (odrzucono dublety bez adnotacji rękopiśmiennych) pozostaje 7 różnych wersji (sześć z teczki nr 15 i jedna z teczki nr 16):

- maszynopis nr 1 (8 stron) z teczki nr 15 – „pierwsza wersja tłumaczenia przez ks. Niemczyka⁶” – tekst księgi z nielicznymi rękopiśmiennymi poprawkami;
- maszynopis nr 2 (9 stron) z teczki nr 15 – brudnopis „pierwszej

⁵ Numery teczek zostały nadane przez Autora.

⁶ Jeśli chodzi o przekład Księgi Rut, to dokumenty podają sprzeczne dane na temat autorstwa pierwszego przekładu. W protokole z dn. 27 października 1960 r. można przeczytać, że „przydziela się wykonanie tłumaczenia księgi Ruty ks. b-powi drowi A. Wantule”. Jednak na teczce zawierającej różne wersje tej księgi widnieje nazwisko ks. Niemczyka. Na tym etapie badań nie rozstrzygnięto jeszcze jednoznacznie czy chodzi tu o Wiktora czy Jana Niemczyka. Najprawdopodobniej był to Wiktor.

wersji tłumaczenia” z nielicznymi poprawkami rękopiśmiennymi, z adnotacją: „tekst ostat.”;

- maszynopis nr 3 (9 stron) z teczki nr 15, z bardzo licznymi notami rękopiśmiennymi i z adnotacją: „Brulion p. Altbauera”, bez daty (fot. 2); to samo maszynopisanie, co na maszynopisie nr 2;
- maszynopis nr 4 z grudnia 1969 roku (8 stron) z teczki nr 15, z rękopiśmienną adnotacją: „Tekst przepisany z poprawkami dr. Tylocha grudzień 1969 r. 3 egz.”;
- maszynopis nr 5 (9 stron) z teczki nr 15, z licznymi rękopiśmiennymi poprawkami prof. Niemczyka, z adnotacją: „Wersja ostateczna – do przepisania”, bez daty;
- maszynopis nr 6 (8 stron) z teczki nr 15, z nielicznymi znakami korektorskimi i z adnotacją: „prof. Wieczorkiewicz”, bez daty;
- maszynopis nr 7 (9 stron) z teczki nr 16, z licznymi rękopiśmiennymi poprawkami, które nie zostały wprowadzone do ostatecznego tekstu; tytuły perykop i odsyłaczy do tekstów paralelnych wprowadzone przez prof. Niemczyka; adnotacja: „maszynopis poprawiony” z nieczytelnym podpisem, bez daty.

Opisane wyżej maszynopisy należy analizować w zestawieniu z innym rodzajem dokumentów źródłowych, a mianowicie z zeszytami (zaliczonymi do grupy „inne”), w których notowano obieg maszynopisów (fot. 7)⁷. Dane z zeszytów dotyczące obiegu maszynopisów Księgi Rut podaje tabela 2. Prosto podano dane z zeszytu drugiego, a kursywą z zeszytu pierwszego (tam, gdzie są istotne różnice). Dłuższe adnotacje z zeszytu pierwszego uzupełniono przy pomocy przypisów.

⁷ Zachowały się dwa zeszyty rejestrujące obieg maszynopisów z tekstem ksiąg Starego Testamentu. Pierwszy to brudnopis, a drugi to czystopis wykonany na podstawie brudnopisu (istnieją drobne różnice między zawartością obydwu).

Tabela 2. Obieg maszynopisów z tekstem Księgi Rut (fot. 7)

	Tytuł	Ilość egz. i stron	Data napisania	Komu wydano	Ilość egz.	Data wydania	Data zwrotu	Uwagi
8.	RUT <i>1 egz. p. Narzyńska do Anglii 23(6)1971</i>	4 egz. 9 str.		prof. Altbauer dr Tyloch	1 1	23.9.68	16.10.68	
		6 egz. 9 str.	12.V.69					
		3 egz. 8 str.	5.12.69 po dr. Tylochu					
		6 egz. 9 str.	24.11.69	Kom. Weryfikacyjna prof. Wierzchiewicz p. Narzyńska prof. Niemczyk	2 1 1 (oryg.) 1	25.6.69' 30.4.70 23.6.71 30.8.73	12.XI.69'' 23.V.70	4 egz. wydano do Kościołów 12.I.72 (tekst ostateczny) wydano p. Narzyńskiej do druku w Londynie do odnośników

* Adnotacja w pierwszym zeszytce: „2 egz. dla prof. Niemczyka dałam p. Narzyńskiej [słabo czytelne nazwisko – przypis JŹ] 25.6.69).

** W pierwszym zeszytce przy tej dacie pojawia się adnotacja: „12.11.69 – zwrot prof. Niemczyk do popr. dla prof. W[ierzchiewiczza].

Konfrontując zawartość teczek z danymi z zeszytów można, z pewnymi trudnościami, odtworzyć obieg maszynopisów i wyznaczyć w ten sposób etapy kształtowania się tekstu księgi. I tak, najpierw tłumacz dokonywał samodzielnie przekładu. W przypadku Księgi Rut był to najprawdopodobniej ks. Wiktor Niemczyk (wątpliwości w tej kwestii zob. wyżej przypis 5), który dostarczył do Towarzystwa maszynopis tekstu (maszynopis nr 1). Miało to miejsce przed wrześniem 1968 roku. Następnie z maszynopisu tłumacza wykonywano cztery kopie (maszynopis nr 2 i 3), które trafiały do rewizorów. Z pewnością jednym z nich był Witold Tyloch, który na maszynopis naniósł swoje poprawki (ołówkiem). Zagadkowy jest udział w pracach rewizyjnych Mosze Altbauera, Żyda polskiego pochodzenia, znanego filologa. Na pierwszej stronie maszynopisu nr 3 znajduje się adnotacja: „Brulion p. Altbauera” (fot. 2), ale w obu zeszytach brak dat wydania i zwrotu tekstu przez Altbauera

(fot. 7). Trudno więc określić czy i jaki był jego wkład w rewizję Księgi Rut. Daty pobrania i zwrotu maszynopisu przez Tylocha są dokładnie określone: 23 września i 16 października 1968 roku. Następnie maszynopis nr 3 z poprawkami Tylocha trafił do Komisji Rewizyjnej, czyli do Wiktora Niemczyka, który przeanalizował poprawki Tylocha skreślając wiele z nich niebieskim piórem (fot. 2). Miało to miejsce między 25 czerwca a 12 listopada 1969 roku. Jednak z powodu nieczytelności kopii, już wcześniej, bo 12 maja 1969 roku wykonano 6 kolejnych egzemplarzy tekstu z pierwotnym przekładem Niemczyka, który posiłkując się poprawkami Tylocha zaproponował wersję bliższą ostatecznej (maszynopis nr 5). Niemczyk musiał pracować nad maszynopisem nr 5 zaraz po skorygowaniu poprawek Tylocha, czyli nieco przed 12 listopada 1969 roku. Po tylu poprawkach maszynopis nr 3 stał się mocno nieczytelny. Z tego zapewne powodu wykonano 5 grudnia 1969 roku czystopis wersji z poprawkami Tylocha, po którym nikt już nie kreślił. Następnie 24 listopada 1969 roku przepisano wersję Niemczyka z maszynopisu nr 5 tworząc maszynopis nr 6, który z kolei trafił do korekty polonistycznej do Bronisława Wieczorkiewicza. Wieczorkiewicz swoją pracę wykonał między 30 kwietnia a 23 maja 1970 roku. Dnia 23 czerwca 1971 roku tak przygotowaną wersję tekstu wydano pani Narzyńskiej, aby ją przekazała do druku w Londynie. Nie był to jednak koniec prac nad tekstem. Kolejne cztery kopie wykonane 24 listopada 1969 roku, dnia 12 stycznia 1972 roku musiały trafić do konsultacji do innych Kościołów chrześcijańskich. Na razie nic jednak nie wiadomo na temat interwencji tych wspólnot w tekst Księgi Rut. Inna kopia (pisana przez kalkę 24 listopada 1969 roku) trafiła jeszcze raz do Niemczyka 30 sierpnia 1973 roku, na której naniósł on tytuły perykop oraz powprowadzał odsyłacze do miejsc paralelnych (maszynopis nr 7). Do tego samego maszynopisu ktoś naniósł wiele poprawek, które jednak nie mają odzwierciedlenia w drukowanym tekście. Wydaje się, że dopiero w tym miejscu kończy się proces powstawania tekstu przekładu Księgi Rut. Podobną dokumentację posiadają wszystkie księgi biblijne Starego i Nowego Testamentu.

W grupie „inne” znajdują się nie tylko zeszyty rejestrujące obieg maszynopisów z tekstem. Można tu znaleźć np. przygotowany przez Mosze Altbauera dokument składający się z dwóch części: *Zasady transkrypcji imion biblijnych w tłumaczeniu Biblii na język polski* (fot. 4) oraz *Indeks nazw biblijnych w związku z nowym przekładem Biblii na język polski przez Brytyjskie i Zagraniczne Towarzystwo Biblijne (według hebrajskiego porządku alfabetycznego)* (fot. 5). Jest to rodzaj hebrajsko-polskiego onomastikonu zawierającego wykaz imion osób i nazw miejscowości wraz z ich transkrypcją opracowaną według jednolitych zasad wyłożonych w pierwszej części maszynopisu. Tekst został podpisany imieniem i nazwiskiem Mosze Altbauera oraz datowany na styczeń 1966 roku. Zachowały się dwie wersje tego dokumentu: brudnopis i czystopis. Opracowanie jednolitych zasad transkrypcji jest bardzo ważne w przypadku zbiorowych przekładów Biblii, gdyż zapewnia jednolitość nazw własnych w całej Biblii. Ten aspekt prac przekładowych został zaniedbany podczas tłumaczenia BT, co sprawiło, że przy późniejszych edycjach tekstu millenijnego konieczna była rewizja transkrypcji nazw własnych w całości Biblii (Pietkiewicz 2015, 173, 175, 185). Opracowanie zasad transkrypcji wraz z indeksem nazw biblijnych jest więc nieocenioną pomocą dla zespołu tłumaczy.

W tym miejscu pojawia się jednak ważny problem badawczy: czy opracowanie Altbauera zostało wykorzystane podczas prac nad BWarsz? Przecież prace te rozpoczęły się w pierwszej połowie lat 50-tych, swój onomastikon Altbauer datował na 1966 rok, a więc na okres, w którym prace przekładowe i rewizyjne były już mocno zaawansowane. Postawiony tu problem ilustrują przykładowe dane zebrane w tabeli 3.

Tabela 3. Przykładowe transkrypcje nazw własnych w różnych wersjach z 1 Sam.

	BHS	BG	Mps 1963	Poprawka ołówkiem	Indeks Althauera 1966	Wersja drukowana 1975
1 Sm 1,1	צוף	Suf	Suf	Cuf	Cuf Fl.	Suf
1 Sm 1,2	חַנָּה	Anna	Channa	Anna	Channa (wzgl. spolszczone Anna)	Anna
1 Sm 1,3	שִׁלֹּ	Sylo	Sylo	Szilo	Szilo Nfl.	Sylo
1 Sm 1,3	הֵלִי	Heli	Heli	Eli	Eli Fl.	Heli
1 Sm 1,3	חֹפְנִי	Ofni	Hofni	Chofni	Chofni Fl.	Chofni
1 Sm 1,3	פִּינְחָס	Finees	Pinechas	Pinchas	Pinchas Fl.	Pinechas
1 Sm 5,1	עֵבֶנֶזֶר	Ebenezer	Eben Haezer	Ewen Haezer	Ewen Haezer Nfl.	Eben-Haezer
1 Sm 5,1	אֲשֶׁדּוֹד	Azot	Asdod	Aszdod	Aszdod Fl.	Aszdod
1 Sm 22,20	אֲחִימֵלֵךְ	Achimelech	Achimelek	Achimelech	Achimelech Fl.	Achimelek
1 Sm 22,20	אֲחִיטוֹב	Achitob	Achitub	Achituw	Achituw Fl.	Achitub
1 Sm 22,20	אֲבִיטָר	Abjatar	Abiatar	Ewiatar	Ewiatar Fl.	Ebiatar
1 Sm 25,3	נָבָל	Nabal	Nabal	Nawal	Nawal Fl.	Nabal
1 Sm 25,3	אֲבִיגַיִל	Abigail	Abigail	Awigajil	Awigajil Nfl.	Abigail
1 Sm 26,1	חַכְלִילָה	Hachila	Chakila	Chachila	Chachila Nfl.	Chakila
1 Sm 28,2	אֲכִישַׁז	Achis	Akisz	Achisz	Achisz Fl.	Akisz
1 Sm 30,26	צִיִּקְלָג	Syceleg	Syklad	Cyklag	Cyklag	Syklad
1 Sm 30,29	רַחַל	Racha	Rakal	Rachal	Rachal Nfl.	Rakal
1 Sm 30,30	בֹּר-אֲשָׁזָן	Chorasan	Bor Aszan	-	Bor Aszan Nfl.	Bor-Aszan
1 Sm 31,2	יְהוֹנָתָן	Jonatan	Jonatan	Jehonatan	Jehonatan Fl.	Jonatan
1 Sm 31,2	אֲבִינָדָב	Abinadab	Abinadab	Awinadaw	Awinadaw Fl.	Abinadab

Fl. – flexibile (odmieniane przez przypadki); Nfl. – non flexibile (nie odmieniane przez przypadki)

W tabeli podano wersje z maszynopisu wykonanego w 1963 roku (Mps). Na maszynopis naniesiono liczne poprawki, w tym dotyczące nazw własnych. Na pierwszej stronie maszynopisu znajduje się nota wykonana ołówkiem: „Brak str. 38 nazw.,” a obok niebieskim długopisem: „dr Tyloch”. Są tu poprawki wprowadzane trzema charakterami pisma, którym odpowiadają różne narzędzia: niebieski długopis (inny niż notatka z pierwszej strony), czerwony długopis i ołówek. Korekta nazw własnych jest wykonana ołówkiem. Obydwaj autorzy poprawek posługujący się niebieskim i czerwonym długopisem swobodnie posługują się również językiem hebrajskim, który zapisują alfabetem kwadratowym (fot. 3). Jednym z nich był zapewne Tyloch, który otrzymał maszynopis do rewizji 16 października 1968 roku i zwrócił go 15 lutego 1969 roku. Kto jeszcze nanosił poprawki na tym maszynopisie? Altbauer? Niestety jego nazwisko nie figuruje przy Pierwszej Księdze Samuelowej w zeszytach rejestrujących obieg maszynopisów (pojawia się za to przy wielu innych księgach Starego Testamentu, ale bez daty wydania i zwrotu kopii – zob. wyżej opis obiegu maszynopisów z tekstem Księgi Rut), ale może to być tylko przeoczenie. Skrót „nazw.” może zwracać uwagę na to, że na ten maszynopis nanoszono poprawki dotyczące nazw własnych, które zresztą są tu bardzo liczne. Poprawki te, jak pokazuje tabela 3, odzwierciedlają zasady opracowane przez Altbauera. Z analizy tabeli wynika jednak, że zasady transkrypcji i indeks Altbauera odegrały niewielką rolę w ostatecznym ustalaniu przekładu nazw własnych, choć ktoś (sam Altbauer? ktoś z Komisji Przekładu?) usiłował zastosować je w maszynopisie. Do ostatecznej, drukowanej wersji BWarsz weszły warianty, które zapewne pochodziły od pierwotnego tłumacza tekstu (Wiktor Niemczyk⁸), a które znalazły się w kopii przepisanej w 1963 roku.

Bezcenną grupę źródeł zaliczoną do „innych” stanowią protokoły z posiedzeń Komisji Przekładu Pisma Świątego zwanej też Komisją

⁸ Zob. niżej cytat z protokołu z dn. 27 października 1960 r.

Tłumaczeniową (fot. 6), referaty dotyczące nowego przekładu Biblii, wygłaszane przez naocznych świadków wydarzeń oraz obszerny dokument zawierający wykład z *Teorii i praktyki tłumaczenia*. Na podstawie tych dokumentów można odtworzyć ogólny zarys organizacji i przebiegu prac przekładowych. O tym, jak cenne są to materiały niech zaświadczą dwa przykłady. Pierwszy z nich pochodzi z tekstu Jana Szerudy datowanego na 4 lutego 1952 roku i zatytułowanego *Projekt nowego przekładu polskiego Biblii*⁹. Z tego dokumentu dowiadujemy się, że pomysł nowego ewangelickiego tłumaczenia Biblii na język polski powstał i rozpoczął się już przez II wojną światową:

...przystąpiłem do opracowania nowego tekstu polskiego Pisma Św. Zrazu myślałem o rewizji używanego tekstu, lecz pierwsze próby w tym zakresie przekonały mnie, że znacznie korzystniej i lepiej będzie zabrać się do nowego przekładu niż dać coś niejednolitego, a tym samym niezupełnie jasnego i poprawnego. Owocem tak pojętej pracy była „Księga Psalmów”, z języka hebrajskiego na nowo przełożona, wydana w r. 1937 nakładem „Brytyjskiego i Zagranicznego Towarzystwa Biblijnego”. Uwagi tekstowo-krytyczne i zasady przekładu przedstawiłem w rozprawie drukowanej w „Roczniku Teologicznym” w r. 1937. W następnym roku opublikowałem w T. III „Rocznika” komentarz do Amosa pt.: „Amos. Prorok i prorocstwo”, w którym podałem także nowe tłumaczenie księgi tego proroka. Inne księgi prorockie, w szczególności: Izajasz, Jeremiasz, Ozeasz były już przed wojną przygotowane do druku. Niestety powstanie warszawskie zniszczyło nie tylko te ale i inne rękopisy. Zdołałem uratować tylko Biblię z uwagami, notatkami rewizyjnymi i nowym tekstem większej części ksiąg Starego Testamentu. Po powstaniu zabrałem się do odtworzenia nowego tekstu. Była to niezmiernie żmudna praca.

⁹ Na bazie tego maszynopisu powstał później drukowany artykuł: Szeruda 1952 i przedruk: Szeruda 1959.

Protokoły z posiedzeń Komisji Przekładu Pisma Świętego pozwalają na odtworzenie listy tłumaczy niektórych ksiąg biblijnych oraz procesu powstawania tekstu w finalnej postaci. I tak na przykład w protokole z 25 października 1960 roku można przeczytać:

Przepisy tłumaczeniowe obowiązujące w naszej Instytucji [tzn. w Brytyjskim i Zagranicznym Towarzystwie Biblijnym – przypis JŻ] przewidują, że po dostarczeniu nowego tłumaczenia Pisma Św. na język obcy z oryginału [!], dokonana zostanie analiza tekstu opracowanego celem najwierniejszego oddania ducha tekstu pierwotnego w języku na który został przełożony.

W związku z tym Tow.[arzystwo] odda przygotowane tłumaczenie z tekstu hebrajskiego ST.T [Starego Testamentu – przypis JŻ] prof.[esorowi] U.W. [Uniwersytetu Warszawskiego – przypis JŻ] celem merytorycznego przejrzenia. Po ewentualnym skorygowaniu tekstu zostanie on przedyskutowany ponownie przez całą Komisję. Referować będzie korreferent wybrany przez Tow. [arzystwo].

Zgodnie z przepisami tłumaczeniowymi naszej Instytucji, otrzymany przez Tow.[arzystwo] z Komisji Tłumaczeniowej tekst polski będzie podlegał adiustacji i korekcie stylistycznej, która będzie dokonana przez profesora polonistę, wskazanego przez Tow. [arzystwo], który nie jest członkiem Komisji Tłum.[aczeniowej]. Po dokonaniu adiustacji tekst ponownie zostanie przedłożony Komisji do wglądu.

„Przepisy tłumaczeniowe”, na które powołuje się autor protokołu, również zachowały się w archiwum Towarzystwa Biblijnego w Polsce. Chodzi tu o wspomniany wyżej dokument pt. *Teoria i praktyka tłumaczenia* oraz inny dokument pt. *Przykładowy zbiór zasad przekładu* (tekst z 1971 roku). W archiwum znajdują się również angielskojęzyczne opracowania na ten temat.

W tym samym protokole można również przeczytać:

Bryt.[yjskie] i Zagr.[aniczne] Tow.[arzystwo] Biblijne wydając nowe przekłady Pisma Św. nie podaje nazwisk autorów przekładu. Jednakże udało nam się uzyskać zezwolenie naszej Centrali na wydrukowanie 1000-ca egz. Pisma Św. z podaniem nazwisk wszystkich członków Komisji Tłumaczeniowej.

Zgodnie z powyższą zasadą dotyczącą anonimowości przekładów biblijnych, bardzo trudnym jest ustalenie tłumaczy pierwszych wersji danych ksiąg. Umożliwiają to jednak niektóre dokumenty archiwalne. Na przykład w protokole z dnia 27 października 1960 roku (fot. 6) można odnaleźć listę tłumaczy niektórych ksiąg:

...tłumaczenie ewangelii Mateusza	ks. prof. dr Karol Wolfram,
" " Marka	" bp. prof. dr Andrzej Wantuła,
" " Łukasza	" prof. dr W. Niemczyk,
" " Jana	" " dr Jan Szeruda,
" " Dziejów Apostolskich	" " dr K. Wolfram,
" " listu do Rzymian	" bp dr A. Wantuła,
" I " " Koryntian	" prof. dr K. Wolfram,
" II " " "	" W. Niemczyk,
" I i II " do Tesaloniczan	" J. Szeruda,
" " L. do Galacjan i Filipian	" K. Wolfram,
" " L. do Efezjan	" W. Niemczyk,
" " L. do Kolosan	" J. Szeruda.

Przydział pozostałych ksiąg Nowego Testamentu zostanie dokonany na następnym roboczym zebraniu, kiedy będzie kontrolowane tłumaczenie ewangelii: pod koniec grudnia b.r. Prace dalsze – już przydzielone – miałyby być skontrolowane pod koniec miesiąca maja 1961, zaś całość tłumaczenia Nowego Testamentu miałyby być dokonana do dnia 31 marca 1962 r.

Co do dalszej pracy nad Starym Testamentem ustalono, iż pozostawiając „gros” pracy tłumaczeniowej Księdzu prof. drowi Janowi Szerudzie jako dotychczasowemu tłumaczowi, przydziela się wykonanie tłumaczenia Księgi Ruty ks. bpowi drowi A. Wantule, tłumaczenie

Deuteronomium ks. drowi Janowi Niemczykowi w związku z tym, iż księga ta stanowi przedmiot jego rozprawy habilitacyjnej (temat: Walka deuteronomisty o czystość Jahwizmu), zaś Księgi Samuelowe ks. prof. drowi Wiktorowi Niemczykowi. Praca nad Starym Testamentem jest niezależna od pracy nad tłumaczeniem Nowego Testamentu.

Gdyby nie cytowane wyżej dokumenty znalazłbyśmy tylko ogólnie nazwiska osób wchodzących w skład Komisji Przekładu Pisma Świętego (opublikowane zresztą w przedmowie do BWarsz). Bez tej dokumentacji nazwiska tłumaczy poszczególnych ksiąg zostałyby na zawsze zapomniane.

Najpoważniejszym problemem w pracy ze źródłami zaliczanymi do grupy „inne”, podobnie, jak to miało miejsce w przypadku korespondencji, jest ich niekompletność. Przykładowo: protokół z dnia 25 października 1960 roku wspomina o posiedzeniu Komisji Przekładu Pisma Świętego w grudniu 1959 roku – protokołu z tego posiedzenia brak, a szkoda, bo zawierał on relację z dyskusji nad poszerzeniem składu Komisji o ks. bpa Andrzeja Wantułę (tak podaje protokół z 25 października 1960 roku) oraz relację ze spotkania Komisji z sekretarzem Departamentu Tłumaczeń Towarzystwa Biblijnego (*Translations Department of British and Foreign Bible Society*), ks. dr. W.J. Bradnockiem. W protokole z dnia 27 października 1960 roku znajduje się informacja o planowanym na koniec grudnia tego samego roku kolejnym posiedzeniu Komisji – protokołu z tego posiedzenia, o ile się odbyło, również brak. Na planowanym spotkaniu miał nastąpić przydział tłumaczeń kolejnych ksiąg Nowego Testamentu.

Wywiady, recenzje, opracowania

Cennym źródłem informacji o historii przekładów biblijnych są wywiady przeprowadzane z żyjącymi uczestnikami i świadkami wydarzeń. Niestety upływ czasu powoduje, że grono ewentualnych kandydatów do wywiadów wciąż maleje. Kolejny problem stanowią braki pamięci dotyczące wydarzeń odległych o kilkadziesiąt lat. Stąd do informacji

z wywiadów należy podchodzić krytycznie i traktować je jako drugorzędne źródło informacji.

Ważnymi dokumentami źródłowymi świadczącymi o oddziaływaniu i recepcji danego przekładu biblijnego są jego recenzje. Jeśli chodzi o BWarsz, to *Bibliografia biblistyki polskiej* notuje zaledwie kilka takich recenzji (Ostański 2002. Tom I, 269-270, poz. 3391, 3392, 3395).

Jeśli chodzi o opracowania historii BWarsz, to do tej pory brak monografii dotyczącej tego przekładu i jego wydań. Do tej pory prowadzono tylko badania nad warstwą językową tego tłumaczenia¹⁰. Informacje uzyskane przez Autora w Towarzystwie Biblijnym w Polsce oraz w środowisku Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie pokazują, że do tej pory historia BWarsz nie cieszyła się zainteresowaniem wśród badaczy. Nikt też, jak dotąd, nie poszukiwał w tych instytucjach materiałów koniecznych do opracowania tej historii. Dostępna na ten temat literatura ogranicza się do kilku artykułów pisanych przez uczestników i świadków wydarzeń, które posiadają charakter źródłowy (przykładowo: Szeruda 1952, 1954, 1959; Niemczyk 1965). Podstawowe informacje o historii BWarsz można znaleźć w skromnych opracowaniach zamieszczanych w Internecie („Biblia Warszawska [brytyjka]”; „Biblia warszawska” 2018).

Opracowanie źródeł

Odnajdywane źródła dotyczące historii BWarsz, szczególnie różnego rodzaju archiwalia, są przeważnie nieopracowane. W praktyce wygląda to tak, że przy współpracy z różnymi instytucjami i osobami prywatnymi można odnaleźć kartony,teczki lub segregatory pełne różnego rodzaju dokumentów, do których przez kilka dziesięcioleci nikt nie zaglądał. Aby więc wydobyć z tych dokumentów informacje na temat BWarsz, należy je odpowiednio opracować, tak, aby możliwe było ich

¹⁰ W tym kontekście należy wspomnieć m.in. prace Pawła Binka, Stanisława Koziały, Tomasza Lisowskiego, Bożeny Matuszczyk i Bożeny Szczepińskiej.

jednoznaczne cytowanie. W tym celu Autor posługuje się metodą wypracowaną przez Rajmunda Pietkiewicza w projekcie *Biblia Polonorum* (Pietkiewicz 2015, 34-37). Aplikacja tej metody dla potrzeb badania historii BWarsz przedstawia się następująco:

Wszystkie odnalezione dokumenty są skanowane i przechowywane w postaci cyfrowej, tak, aby było możliwe dołączenie do monografii płyty z dokumentacją, która będzie mogła służyć również innym badaczom. Dokumenty są skanowane w formacie pdf lub jpg. Archiwalia są podzielone na trzy opisane wyżej grupy umieszczane w oddzielnych katalogach: korespondencja (katalog „K”), corrigenda (katalog „Corr”), inne (katalog „Inne”).

Poszczególne listy (katalog „K”) są oznaczane datą powstania dokumentu oraz nazwą nadawcy i odbiorcy. I tak, zapis: „1957-05-11_Szeruda-BiZTB” oznacza list napisany 11 maja 1957 roku przez Jana Szerudę do Brytyjskiego i Zagranicznego Towarzystwa Biblijnego w Warszawie. Taką samą nazwę posiada komputerowy plik z obrazem dokumentu zapisany na dysku. Na chwilę obecną (luty 2018 roku) w katalogu „K” zgromadzono ok. 100 dokumentów.

Różne wersje tekstu poszczególnych ksiąg biblijnych (katalog „Corr”) są oznaczane używanym w BWarsz skrótem nazwy księgi z zaznaczeniem wariantu tekstu oraz, jeśli da się to ustalić, daty jego powstania. Przez wariant rozumie się konkretną wersję przekładu wraz z naniesionymi poprawkami (o ile takowe są). I tak, jeśli są do dyspozycji dwa identyczne maszynopisy (pisane przez kalkę), jeden z poprawkami, a drugi bez, to są one traktowane jako dwa różne warianty tej samej księgi. Oznaczenie dokumentów tego typu przedstawia się następująco: „ISam_wariant1_1963”, co oznacza: Pierwsza Księga Samuela, pierwszy wariant tekstu powstały w 1963 roku.

Dokumenty umieszczane w katalogu „Inne” są oznaczane nazwą oddającą rodzaj i/lub treść dokumentu, nazwą własną autora (o ile jest on znany i o ile oznaczenie to jest potrzebne) oraz datą powstania. I tak, zapis: „Protokół_KOMISJA_1960-10-25” oznacza protokół z posiedzenia

Komisji Przekładu Pisma Świętego spisany 25 października 1960 roku; zapis: „Referat_Narzyński_J_1970-09-22” oznacza referat wygłoszony przez Janusza Narzyńskiego dnia 22 września 1970 roku.

Cytując dokumenty podaje się kolejno: „BWarsz/K/1955-09-29_KO-MISJA-BiZTB_s1”, co oznacza, że dokument znajduje się w katalogu zawierającym dokumentację do historii BWarsz¹¹, następnie katalog „K” wskazuje na korespondencję i konkretny list, w tym przypadku napisany przez Komisję Przekładu Pisma Świętego do Brytyjskiego i Zagranicznego Towarzystwa Biblijnego dnia 29 września 1955 roku. W przypadku dokumentów wielostronicowych podawany jest jeszcze numer cytowanej strony. Oczywiście omówiony tu zapis odpowiada układowi katalogów i plików zapisanych na dysku, co umożliwia precyzyjne odnalezienie cytowanego dokumentu.

Jeśli chodzi o wywiady, to są one nagrywane w postaci cyfrowej i przepisywane. Pytania i odpowiedzi są numerowane. Przy cytowaniu wywiadów podaje się odpowiednie katalogi znajdujące się na dysku, nazwę wywiadu wraz z nazwiskiem respondenta, datą (zapis podobny jak w przypadku dokumentów z katalogu „Inne”) oraz numer pytania lub stronę.

Oczywiście w monografii zostanie zamieszczony dokładny wykaz wykorzystanych dokumentów wraz z adnotacjami i uwagami dotyczącymi szczegółów.

W ten sposób opracowane archiwum BWarsz zostanie zdeponowane w Towarzystwie Biblijnym w Polsce oraz w Bibliotece Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie, aby mogło służyć kolejnym badaniom.

* * *

Publikując niniejszy artykuł w środowisku Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie, Autor liczy na to, że jego czytelnicy, szczególnie ci, którzy byli świadkami powstawania polskich przekładów biblijnych lub

¹¹ Moja monografia jest częścią większego projektu znanego jako *Biblia Polonorum*, którego celem jest zgromadzenie dokumentacji i opracowanie całościowe historii Biblii w języku polskim.

ich twórcami, po zapoznaniu się z problemami dotyczącymi gromadzenia źródeł do historii Biblii w języku polskim, a głównie BWarsz, udostępnią posiadane przez siebie materiały w celach badawczych¹². Autor ma również nadzieję, że jego praca polegająca w dużej mierze na gromadzeniu i opracowywaniu zachowanych archiwaliów zachęci innych teologów, historyków, bibliologów i językoznawców do podjęcia szerszej zakrojonych badań nad BWarsz, która stanowi swego rodzaju *textus receptus* współczesnej ewangelickiej Biblii w języku polskim, co wydaje się zasadnym w perspektywie zbliżającego się złotego jubileuszu ukazania się tej Biblii.

Bibliografia

- „Biblia Warszawska [brytyjka]”. 2018. *BibliePolskie.pl*. Dostęp 2018.02.12. <http://bibliepolskie.pl/przeklady.php?tid=7>
- „Biblia warszawska”. 2018. *Wikipedia*. Dostęp 2018.02.12. https://pl.wikipedia.org/wiki/Biblia_warszawska
- Estreicher, Karol. 1894. „Biblia.” W *Bibliografia polska*. Tom XIII. Kraków: Uniwersytet Jagielloński: 13-44.
- Estreicher, Karol. 1897. „Dawid.” W *Bibliografia polska*. Tom XV. Kraków: Uniwersytet Jagielloński: 61-84.
- Gustaw, Romuald. 1959. „Polskie przekłady Pisma św.” W *Podręczna encyklopedia biblijna*. Poznań/Warszawa/Lublin: Księgarnia Św. Wojciecha: 299-330.
- Kossowska, Maria. 1968-1969. *Biblia w języku polskim*. Tom I-II. Poznań: Księgarnia św. Wojciecha.
- Niemczyk, Wiktor. 1965. „Z Komisji przekładu Pisma Św.” *Kalendarz Ewangelicki* 78: 71-76.
- Ostański, Piotr. 2002-2015. *Bibliografia biblistyki polskiej* (Series Bibliographica 1). Tom I-V. Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza. Wydział Teologiczny.

¹² Ewentualny kontakt w tej sprawie można nawiązywać z kierownikiem projektu *Biblia Polonorum*, ks. R. Pietkiewiczem (pietkiewicz@pwt.wroc.pl) lub z autorem niniejszego artykułu, ks. J. Żakiem (janzak@poczta.onet.pl).

- Pietkiewicz, Rajmund. 2015. *Biblia Polonorum: Historia Biblii w języku polskim*. Tom V. *Biblia Tysiąclecia (1965-2015)*. Poznań: Wydawnictwo Pallottinum.
- Pietkiewicz, Rajmund. 2016. *Biblia Polonorum: Historia Biblii w języku polskim*. Tom I. *Od początku do 1638 roku*. Poznań: Wydawnictwo Pallottinum.
- Rothe, Hans, et al., red. 1988-2010. *Biblia slavica II: Polnische Bibeln*. Tom I-V. Paderborn/München/Wien/Zürich: Ferdinand Schöningh.
- Szeruda, Jan. 1952. „Projekt nowego polskiego przekładu Biblii.” *Strażnica Ewangeliczna* 7 (4): 34-42.
- Szeruda, Jan. 1954. „Nowy przekład polski Pisma Świętego.” *Kalendarz Ewangelicki* 67: 117-122.
- Szeruda, Jan. 1959. „Projekt nowego polskiego przekładu Biblii.” *Chrześcijanin* (1-3): 7-14.

Spis ilustracji

- Fot. 1. List ks. Jana Szerudy do Brytyjskiego i Zagranicznego Towarzystwa Biblijnego z dn. 29 września 1955 r. (Archiwum Towarzystwa Biblijnego w Polsce).
- Fot. 2. Maszynopis Księgi Rut z poprawkami z ok. 1968 r. (Archiwum Towarzystwa Biblijnego w Polsce).
- Fot. 3. Maszynopis Pierwszej Księgi Samuela z poprawkami z 1963 r. (Archiwum Towarzystwa Biblijnego w Polsce).
- Fot. 4. *Zasady transkrypcji imion biblijnych w tłumaczeniu Biblii na język polski* opracowane przez Mosze Altbauera w 1966 r. (Archiwum Towarzystwa Biblijnego w Polsce).
- Fot. 5. *Indeks nazw biblijnych* opracowany przez Mosze Altbauera w 1966 r. (Archiwum Towarzystwa Biblijnego w Polsce).
- Fot. 6. Protokół z posiedzenia Komisji Przekładu Pisma Świętego z dn. 27 października 1960 r. (Archiwum Towarzystwa Biblijnego w Polsce).
- Fot. 7. Zeszyt, w którym rejestrowano obieg maszynopisów poszczególnych ksiąg (Archiwum Towarzystwa Biblijnego w Polsce).

Komisja Przekładu Pisma Św. Warszawa, dn. 29.IX.1955 r.
 Przewodniczący: Ks. Dr Jan Szeruda
 Warszawa, Kredytowa 2/4 m.11

Do
 Brytyjskiego i Zagranicznego
 Towarzystwa Biblijnego
 na ręce
 p. dyr. Aleksandra E N H O L C A
 w/m

W pismach swych z dn. 17.XI.1954 r. i 12.II.1955 r. doniosłem Panu, że Komisja Przekładu Pisma Św. rozpoczęła pod koniec ub. roku - dokładnie: dn. 14.X.1954 r. - II fazę swej pracy, tj. kontrolę mojego przekładu Starego Testamentu, w szczególności kontrolę tłumaczenia I Mojżeszowej. W pracach swoich Komisja już korzysta z przekładów dokonanych w I fazie, tj. z perykop, na nowo przełożonych.

Obejny stan prac Komisji - pod koniec września b.r. - przedstawia się następująco:

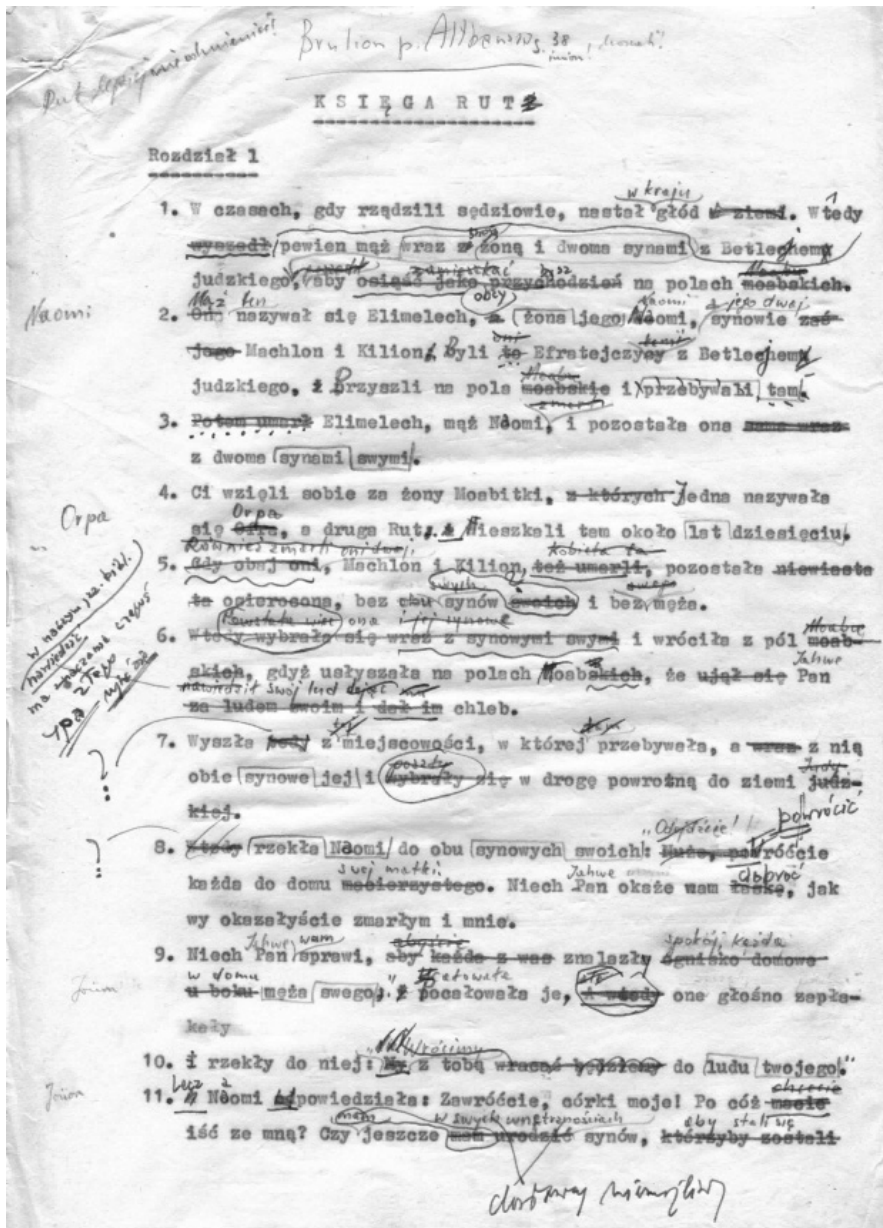
a/ Przekład I Mojżeszowej dokonany przeze mnie i skontrolowany przez Komisję teologiczną (Ks. Ks. J. Szeruda, przewodniczący, W. Niemczyk, K. Wolfram), oraz przez 2 członków Komisji językoznawców został przesłany do Ks. Edw. Romieńskiego w celu zbadania go pod względem rytmicznym. Tekst z uwagami komisji językoznawców będzie przedstawiony Komisji teologicznej celem ostatecznego ustalenia jego brzmienia, następnie przepisany i w ciągu października złożony na ręce p. Dyrektora.

b/ Podobnie przedstawia się przekład psalmów, spośród których dotychczas skontrolowano w Komisji teolog. 85; te same psalmy zbadała 2 członków Komisji językoznawców, pozostaje jeszcze kontrola pod względem rytmicznym. Całość będzie skontrolowana i przepisana przypuszczalnie z początkiem listopada b.r. Wtenczas będzie można przystąpić do przygotowania tekstu do druku.

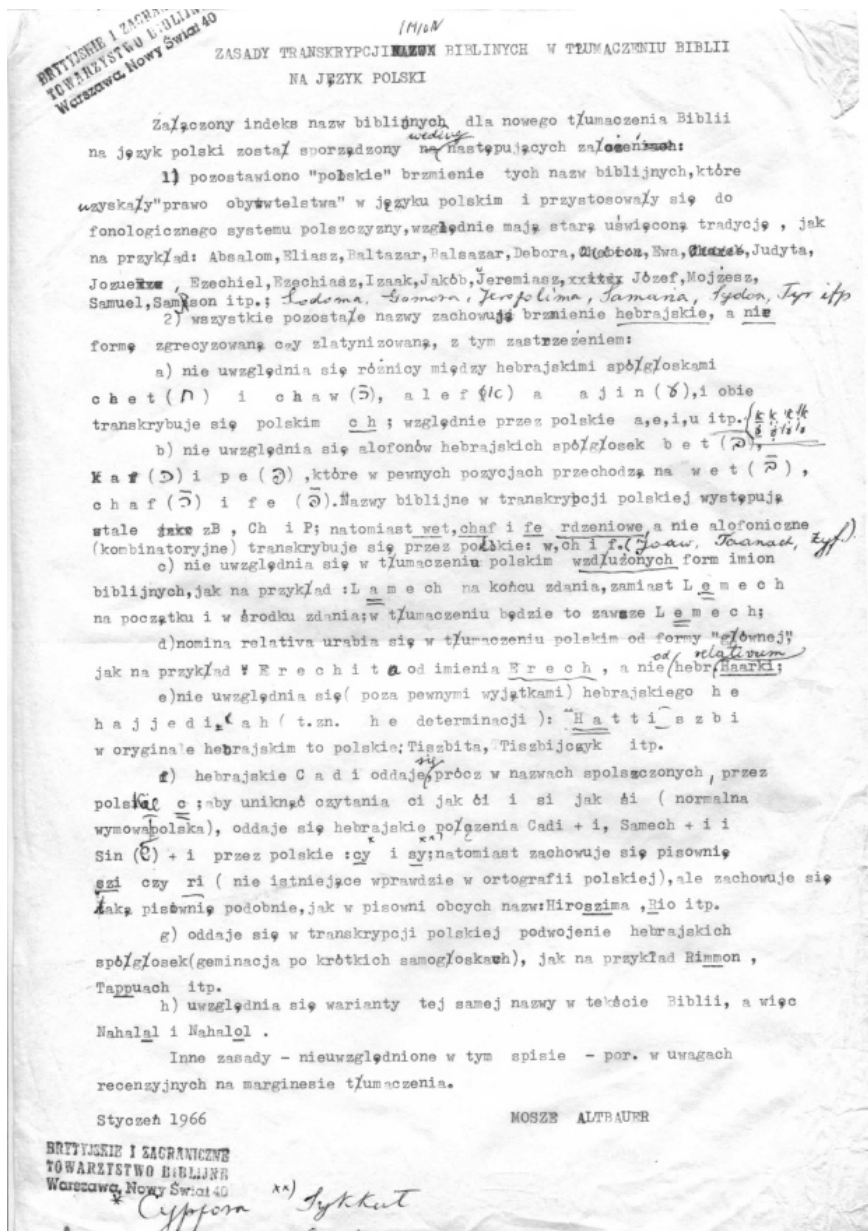
W listopadzie Komisja teolog. rozpocznie kontrolę mojego przekładu ksiąg prorockich. Taki porządek prac podyktowany jest względami na potrzeby religijne w Kościele.

Dalszy bieg prac przekładowych pozwoli bliżej określić termin ukończenia dzieła przekładu Starego Testamentu. Terminarz prac przedstawiony przeze mnie w I liście uległ zmianom. Od r. 1949 informowałem ustnie Pana Dyrektora o biegu pracy, tudzież o przeszkodach, szczególnie w latach początkowych 1949-1951 r., a to wskutek choroby 2 członków Komisji, a następnie w r. 1952

Fot. 1. List ks. Jana Szerudy do Brytyjskiego i Zagranicznego Towarzystwa Biblijnego z dn. 29 września 1955 r. (Archiwum Towarzystwa Biblijnego w Polsce).

Fot. 2. Maszynopis Księgi Rut z poprawkami z ok. 1968 r. (Archiwum Towarzystwa Biblijnego w Polsce).

Fot. 4. Zasady transkrypcji imion biblijnych w tłumaczeniu Biblii na język polski opracowane przez Mosze Altbauera w 1966 r. (Archiwum Towarzystwa Biblijnego w Polsce).

INDEKS NAZW BIBLIJNYCH (w związku z nowym przekładem Biblii na język polski przez Brytyjskie i Zagraniczne Tow. Biblijne).

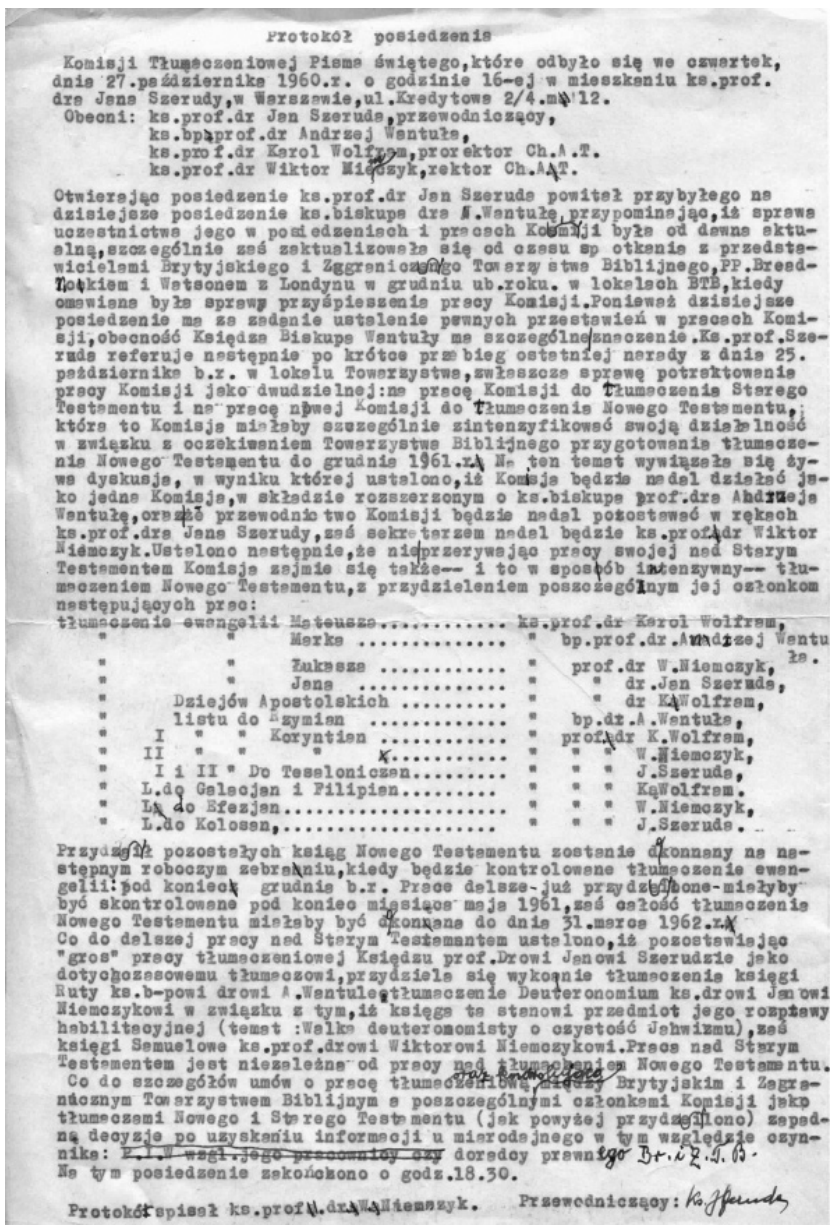
(według hebrajskiego porządku alfabetycznego)

NO = nazwa osobowa; NM = nazwa miejscowa; Fl. = nazwa odmienna w polszczyźnie;
Nfl. = nazwa nieodmienna; m. = męski; ż = żeński; n. = nijaki. *przed samostojk*
człowieka

Ewen Ha'eser NM;Nfl.	עֵוֶן הָאֵסֵר	Awagta NO;Fl.;m.	אֲוָגְתָא
Awiner, Awner NO;Fl.;m.	אֲוִינֵר, אֲוֵנֵר	Aw NO;Fl.;ż.	אָו
Ewec NM;Nfl.	עֲוֵק (עֲוֵק)	Awija NO;Fl.;ż.	אֲוִיָּה
Iwoan NO;Fl.;m.	אֲוֵאָן	Awialwon NO;Fl.;m.	אֲוִי'אֲלֹוֹן
Ahram (Abraham) NO;Fl.;m.	אַרְחָמְ (אַרְחָמְ)	Awiel NO;Fl.;m.	אֲוִי'עֵל
Awesal (Awiesalom) NO;Fl.;m.	אַוְסָל (אַוְסָל)	Awisaaf NO;Fl.;m.	אֲוִי'סָאֵף
Awot NO;Fl.;m.	אָוֹט	Awisafel NO;Nfl.;ż.	אֲוִי'סָפֵל
Owot NM;Nfl.	אָוֹט	Awidan NO;Fl.;m.	אֲוִידָן
Age NO;Fl.;m.	אָגֵי	Awida NO;Nf.;m.	אֲוִידָה
Agag NO;Fl.;m.	אָגָג	Awija NO;Fl.;m.	אֲוִיָּה
Eglajim NM;Nfl.	אֲגֵלִים	Awihu NO;Fl.;m.	אֲוִיחֻ
Agur NO;Fl.;m.	אָגוּר	Awihjam NO;Fl.;m.	אֲוִיחַיָּם
Arbel NO;Fl.;m.	אַרְבֵּל	Awihu NO;Nf.;m.	אֲוִיחֻהָא
Iddo NO;Nfl.;m.	אִדּוֹ	Awihud NO;Fl.;m.	אֲוִיחֻד
Edom NM;Fl.;m.	אֶדוֹם	Awihajil NO;Nfl.;ż.	אֲוִיחַיִּיל
Edomita, Edomczyk, nomem relativum; m.	אֶדוֹמִי	Awichajil NO;Fl.;m.	אֲוִיחַיִּיל
Adorajim NM;Nfl.	אַדְרָיִם	Awituw NO;Fl.;m.	אֲוִיטוּב
Adaha Adalja NO;Fl.;m.	אַדְחָה אֲדַלְיָה	Awital NO;Nfl.;ż.	אֲוִיטָל
Adar NO;Fl.;m.	אַדָר	Awimael NO;Fl.;m.	אֲוִימָאֵל
Adma NM;Nfl.;ż.	אַדְמָה	Awimelech NO;Fl.;m.	אֲוִימֵלֵךְ
Adam Hannekew NM;Nfl.	אַדָם הַנֶּחֱוֵי	Awinadaw NO;Fl.;m.	אֲוִינָדָב
Admim NM;Nfl.	אַדְמִים	Awino'am NO;Fl.;m.	אֲוִינֹעַם
Admata NO;Fl.;m.	אַדְמָתָא	Awieser NO;Fl.;m.	אֲוִיעֵזֶר
Addon, Adan NM;Fl.;m.	אַדְדוֹן, אֲדָן	Awiezryjczyk, patronimicum (syn Awieszera)	אֲבִי הַקְרִי
Adonisezek NO;Fl.;m. Adonisech	אַדְוִינִישֶׁק (אֲדוֹנִישֶׁח)	Awiram NO;Fl.;m.	אֲוִירָם
Bezek NO;Fl.;m.	בִּזְעַק (בִּזְעַק)	Awiszag NO;Nfl.;ż.	אֲוִישָׁג
Adonicek NO;Fl.;m.	אַדְוִינִישֶׁק	Awiszu'a NO;Fl.;m.	אֲוִישׁוּעָה
Adonija, Adonijahu NO;Fl.;m. w drugiej wersji Nfl.	אַדְוִינִיָּה (אַדְוִינִיָּה)	Awiszur NO;Fl.;m.	אֲוִישׁוּר
Adnikam NO;Fl.;m.	אַדְנִיקָם	Awiszaj NO;Fl.;m.	אֲוִישַׁי
Adniram, Adoram, Hadoram NO;Fl.;m.	אַדְנִירָם (אַדְוִירָם)	Awezaj NO;Fl.;m.	אַוְעַזַּי
Adar (nazwa miejsca) Nfl.	אַדָר	Ewjatar NO;Fl.;m.	אֲוִיגִיטָר
Addar 1) NO;Fl.;m; 2) NM;Nfl.	אַדָר	Awel Betmacha NM;Nfl.	אַבֵּל בֵּית מַחֲצֵה
dc Addar	אַדָר	Awel Hagedola NM;Nfl.	אַבֵּל הַגְּדוּלָה
Adramelech NO;Fl.;m.	אַדְרָמֶלֶךְ	Awel Keramim NM;Nfl.	אַבֵּל קֶרָמִים
Edre'i NM;Nfl.	אַדְרַעִי	Awel Mechola NM;Nfl.	אַבֵּל מְחֹלָה
Ohad NO;Fl.;m.	אֲחָד	Awel Micrajim NM;Nfl.	אַבֵּל מִיכָרַיִם
Ehud NO;Fl.;m.	אֲחָד	Awel Majim NM;Nfl.	אַבֵּל מַיִם
Ahwa (rzeczka); Fl.;ż.	אַחְוָה	Awel Habbittim NM;Nfl.	אַבֵּל חַבִּיתִים
Ahje (synim Boga) Nfl.	אַחְוָה (אַחְוָה)	Ewen Ezel NM;Nfl.	אֲוֵן עֵזֶל
Ohel NO;Fl.;m.	אָהֶל	Ewen Bohan ben Ruwan NM;Nfl.	אֲוֵן בּוֹחָן בֶּן רֹוּאֵן
		Ewen Hagedola Nfl.	אֲוֵן הַגְּדוּלָה
		Ewen Hazzochelet NM;Nfl.	אֲוֵן חֲצוֹחֵלֵת

אָבֵּל מְחֹלָה

Fot. 5. Indeks nazw biblijnych opracowany przez Mosze Altbauera w 1966 r. (Archiwum Towarzystwa Biblijnego w Polsce).

Fot. 6. Protokół z posiedzenia Komisji Przekładu Pisma Świętego z dn. 27 października 1960 r. (Archiwum Towarzystwa Biblijnego w Polsce).

TYTUŁ	LOSC EGZ. STRON	DATA NAPISANIA	KOMU WYDAWO	LOSC EGZ.	DATA WYDAKNI	DATA ZAROTU	UWAGI	
7. SEDZION	4 egz. } 62 str. }	4. 1. 70	prof. Aitbauer	1	21. 8. 68	23. 9. 68		
			dr. Tyloch	1	30. 4. 70			
	6 egz. } 62 str. }	4. 1. 70	ks. Kiermowski	2	12. 5. 69	12. 11. 69		
			prof. Wieruszkiński	1	30. 4. 70	23. 5. 70	(niekt. uszkodzony)	
				prof. Wieruszkiński	1 (oryg.)	23. 6. 71	-	Wydano p. Kiermowskiemu do wydania do druku w sklepie.
				prof. Wieruszkiński	1	30. 8. 73	-	do odwołania kw.
							12. 7. 74 - 4 egz. wydano do wydania	
8. RUT	4 egz. } 9 str. }	12. 7. 69	prof. Aitbauer	1	23. 9. 68	16. 10. 68		
			dr. Tyloch	1				
	6 egz. } 9 str. }	5. 12. 69 po dr. Tyloch		2	25. 6. 69	13. 11. 69	4 egz. wydano do wydania 12. 7. 74	
				1	23. 6. 71	23. 7. 70	(niekt. uszkodzony)	
	3 egz. } 8 str. }	24. 11. 69	Kom. Wieruszkiński	1				Wydano p. Kiermowskiemu do druku w składowym
			prof. Wieruszkiński	1 (oryg.)	30. 3. 73		do odwołania kw.	
6 egz. } 8 str. }			prof. Wieruszkiński	1				

Fot. 7. Zeszyt, w którym rejestrowano obieg maszynopisów poszczególnych książek (Archiwum Towarzystwa Biblijnego w Polsce).

CHRZEŚCIJAŃSKA AKADEMIA TEOLOGICZNA
w WARSZAWIE

Rok LX

Zeszyt 2

ROCZNIK TEOLOGICZNY

WARSZAWA 2018

REDAGUJE KOLEGIUM

dr hab. Jakub Ślawik, prof. ChAT – redaktor naczelny

dr hab. Jerzy Ostapczuk, prof. ChAT – zastępca redaktora naczelnego

prof. dr hab. Tadeusz J. Zieliński

dr hab. Borys Przedpełski, prof. ChAT

dr Jerzy Sojka – sekretarz redakcji

Skład komputerowy – Łukasz Troc

W związku z wprowadzaniem równoległej publikacji czasopisma w wersji papierowej i elektronicznej Redakcja „Rocznika Teologicznego” informuje, iż wersją pierwotną jest wersja papierowa.

BWHEBB, BWHEBL, BWTRANSH [Hebrew]; BWGRKL, BWGRKN, and BWGRKI [Greek]

PostScript® Type 1 and TrueType fonts Copyright ©1994-2013 BibleWorks, LLC.

All rights reserved. These Biblical Greek and Hebrew fonts are used with permission and are from BibleWorks (www.bibleworks.com)

ISSN 0239-2550

Wydano nakładem

Wydawnictwa Naukowego ChAT

ul. Miodowa 21c, 00-246 Warszawa tel. +48 22 635-68-55

Nakład: 100 egz., objętość ark. wyd.: 7,3

Druk: druk-24h.com.pl

ul. Zwycięstwa 10,

15-703 Białystok

Spis treści

ARTYKUŁY

- JERZY OSTAPCZUK, *Przedmowy do Ewangelii bł. Teofilakta Bułgarskiego w cyrylickich tetraewangeliach lwowskich* 155
- JAN ŻAK, *Źródła do historii Biblii warszawskiej* 175
- JERZY GRZYBOWSKI, *Żołnierz i duszpasterz. Działalność duszpasterska księdza protoprezbitera ppłk Szymona Fedorońki w Wojsku Polskim w latach 1922–1940* 209
- AGNIESZKA DEC-MICHALSKA, *Liturgia w wolnych Kościołach protestanckich* 237
- ANDRZEJ PUCZKO, *Prawosławny pogląd na „nową ewangelizację”* 263
- MAGDALENA GRABOWSKA, *„Przyjdźcie do Mnie wszyscy, którzy utrudzeni i obciążeni jesteście, a Ja was pokrzepię.” Mt 11,28. Narracja tożsamościowa nieheteronormatywnej katoliczki. Studium przypadku* 279

RECENZJE

- Hintz, Marcin i Michał Hucal, red. 2018. *Ewangelickie Prawo Kościelne 1918-2018. Zbiór tekstów prawnych Kościołów ewangelickich w Polsce*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe ChAT. Ss. 697 (TADEUSZ J. ZIELIŃSKI) 305

Wykaz autorów

Dec-Michalska Agnieszka, agnieszkadecmichalska@gmail.com, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Grabowska Magdalena, magdalena.grabowska@ug.edu.pl, Uniwersytet Gdański, ul. Chabrowa 63b/7, 81-079 Gdynia

Grzybowski Jerzy, jgrzybowski@uw.edu.pl, Katedra Studiów Interkulturowych Europy Środkowo-Wschodniej, Wydział Lingwistyki Stosowanej, Uniwersytet Warszawski, ul. Szturmowa 4, 02-678 Warszawa

Ostapczuk Jerzy, jostap@wp.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Puczko Andrzej, a.puczko@post.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Żak Jan, janzak@poczta.onet.pl, Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu, ul. Katedralna 9, 50-328 Wrocław.